

STREEFBEELD HUISVESTING EN VERZORGING VLEESKUIKENOUDERDIEREN

Inleiding

Dit streefbeeld geeft een beschrijving van het wenselijke minimum welzijnsniveau. Het streefbeeld is een haalbaar compromis, geen ideaalbeeld. In het streefbeeld wordt in het bijzonder aandacht gegeven aan noodzakelijke verbeteringen bij knelpunten, voorts worden grenzen aangegeven die onder invloed van welzijn-bedreigende ontwikkelingen niet overschreden mogen worden.

Dit streefbeeld geldt alleen voor vleeskuikenouderdieren. De biologische problematiek en de houderij van grootouderdieren, overgrootouderdieren, zuivere foklijnen en legouderdieren verschilt te zeer van de problematiek bij vleeskuikenouderdieren om alles onder één noemer te brengen. Dit betekent ook dat eventuele wettelijke maatregelen, die op basis van dit streefbeeld worden genomen, alleen kunnen gelden voor vleeskuikenouderdieren. Daar waar relevant zal in dit streefbeeld een onderscheid worden gemaakt tussen vleeskuikenouderdieren in de opfok- en in de legperiode.

Dit streefbeeld is op drie uitgangspunten gebaseerd, te weten:

1. De discussienota "Welzijn van dieren: een referentiekader" van Prof. dr. P.R. Wiepkema (annex 1), waarin een referentiekader voor de ontwikkeling van streefbeelden wordt gegeven. Uitgangspunt daarbij is dat chronische stresssymptomen als gestoord gedrag, orgaan- en weefselbeschadigingen, verlaagde vruchtbaarheid, verhoogde ziektegevoeligheid, angst- en pijnuitingen en verminderde vitaliteit structureel niet, of zo min mogelijk, dienen voor te komen.
2. Het ID-DLO-rapport "Effecten van huisvesting en verzorging op welzijn en gezondheid van vleeskuikenouderdieren" (annex 2), waarin een analyse is gemaakt van de stand van zaken met betrekking tot welzijn en gezondheid in de sector, knelpunten in kaart zijn gebracht en mogelijke toekomstige bedreigingen van gezondheid en welzijn zijn verkend.
3. In het streefbeeld wordt, uitgaande van de in het ID-DLO-rapport geconstateerde welzijns- en gezondheidsproblemen, een afweging gemaakt tussen alle relevante aspecten. Naast welzijn en gezondheid behoren hiertoe in ieder geval ook economische aspecten, arbeidsomstandigheden, milieu en haalbaarheid van technisch-wetenschappelijke ontwikkelingen.

Bij het opstellen van dit streefbeeld is gebleken dat specifieke kennis over het gedrag van vleeskuikenouderdieren op diverse punten ontbreekt. Deels kunnen de resultaten van het

welzijnsonderzoek aan legkippen worden geëxtrapoleerd naar vleeskuikenouderdieren, maar met name naar de specifieke invloed van de aanwezigheid van hanen op het gedrag en naar de fysiologische en/of genetische achtergrond van de hongergevoelproblematiek is weinig onderzoek gedaan. Het ID-DLO-rapport beveelt op deze punten dan ook nader onderzoek aan. Dit gebrek aan specifieke kennis heeft zijn weerslag gekregen in de in dit streefbeeld getrokken conclusies. Daar waar, al dan niet geëxtrapoleerde, wetenschappelijke resultaten, de expertise van het Praktijkonderzoek en de ervaring van de pluimveehouder in dezelfde richting wezen, zijn conclusies getrokken. Waar twijfels bleven bestaan wordt geconcludeerd dat eerst nader onderzoek noodzakelijk is, alvorens voor het streefbeeld conclusies kunnen worden getrokken.

In dit streefbeeld is, conform de adviesaanvraag (annex 3), eveneens aangegeven langs welke weg het aangegeven welzijnsniveau bereikt kan worden. Daarbij is gebruik gemaakt van een mix van instrumenten, zoals voorlichting, onderzoek en wetgeving. De keuze tussen de verschillende instrumenten is, gegeven de specifieke situatie en de noodzakelijk geachte veranderingen, voornamelijk bepaald door de effectiviteit en de efficiëntie van de instrumenten.

2. Streefbeeld vleeskuikenouderdieren

2.1 Algemene kenmerken

In het thans gangbare systeem worden vleeskuikenouderdieren op een vergelijkbare wijze gehouden als scharrelkippen. Het gangbare huisvestingssysteem staat beschreven in het handboek voor de pluimveehouderij en bestaat uit strooisel/rooster grondhuisvesting met legnesten. De oppervlakte rooster beslaat 0 - 70 % van het staloppervlak; het overige staloppervlak is bedekt met strooisel. Deze wijze van huisvesting van vleeskuikenouderdieren (strooisel/ rooster grondhuisvesting) voorziet voor de dieren in zaken als bewegingsvrijheid, strooisel en legnesten. Per m² leefoppervlak zijn circa 7 hennen aanwezig. Op ± 10 hennen wordt één haan geplaatst. Uit deze gegevens kan een gemiddeld leefoppervlak van 1300 cm² per dier worden berekend. Dit is echter slechts een ruwe indicatie. Tussen bedrijven komen grote verschillen in bezettingsdichtheid voor. Deze hangen onder andere samen met de aanwezigheid van legnesten, de lengte van de voergoten en vooral ook met het type dier. Daarnaast is er de laatste jaren een tendens naar hogere bezettingsdichtheden geweest. Tot voor kort was een leefoppervlak van 1400 cm² per dier normaal. Tegenwoordig komt 1200 cm² per dier al regelmatig voor.

De voerbepijking van vleeskuikenouderdieren, met name in de opfok, wordt als een zeer ernstig welzijnsprobleem beoordeeld. Er is een belangrijke samenhang tussen voerbepijking en gezondheid, in die zin dat stofwisselingsproblemen en pootgebreken sterk toenemen wanneer minder stringent wordt beperkt.

De uitval, inclusief uitselecteren, van zowel hanen als hennen tijdens de legperiode is hoog, respectievelijk ± 40 % en ± 10 %. Deze hoge uitval moet vanuit welzijnsoogpunt als ongewenst worden beschouwd. De uitval kan velerlei oorzaken hebben. Bij hanen springen met name pootproblemen in het oog. Daarnaast is de mate van beschadiging van het verenpak en de onderliggende huid bij hennen vrij groot; ook dit moet als ongewenst worden beschouwd. De gezondheid van vleeskuikenouderdieren (en hun nakomelingen) staat

vanwege de hoge infectiedruk onder druk; structureel moet een groot aantal vaccinaties worden uitgevoerd.

De pluimveehouderij krijgt op dit moment, evenals andere sectoren van de landbouw, te maken met aanscherping van de milieuregels. Het gaat daarbij met name om een vermindering van de ammoniak-emissie en energiebesparing. Voor de houders van vleeskuikenouderdieren is met name de ammoniak-emissie van belang. Het relatief kleine aantal vleeskuikenouderdieren levert een grotere bijdrage aan de ammoniak-emissie dan het veel grotere aantal vleeskuikens (bijlage 1). Een aantal gemeenten eist, in het kader van de regionale ammoniakreductieplannen, nu reeds dat er bij nieuw- of verbouw Groenlabelstallen worden gebouwd. Bij Groenlabelstallen dient de ammoniak-emissie vooralsnog met minimaal 50 % te worden verminderd. Ook de AMvB huisvesting in het kader van de Wet Milieubeheer, die naar verwachting in 1998 tot stand zal komen, zal verplichten tot vermindering van de ammoniak-emissie (N.B. Voor een overzicht van deze maatregelen zie bijlage 2). De beperking van de ammoniak-emissie wordt daarmee een belangrijke randvoorwaarde bij het formuleren van een streefbeeld voor de vleeskuikenouderdierenhouderij.

De bijdrage van de vleeskuikenouderdierenhouderij aan het totale energieverbruik in de pluimveehouderij is absoluut, maar ook relatief, zo gering dat er geen aanleiding is om het energieverbruik als randvoorwaarde te betrekken bij het formuleren van het streefbeeld. Wel zal de introductie van alternatieve milieuvriendelijke houderijsystemen tot een verhoging van het energieverbruik leiden.

Onder invloed van de hierboven geschetste ontwikkelingen vindt momenteel veel onderzoek plaats naar huisvestingssystemen voor vleeskuikenouderdieren. Enerzijds gaat het daarbij om aanpassingen van het gangbare strooisel/roostersysteem, anderzijds om de ontwikkeling van alternatieve (milieuvriendelijke) systemen zoals groepskooien en volière-/etagesystemen.

Op dit moment vindt in de praktijk - vooralsnog op bescheiden schaal - de introductie plaats van groepskooien. In deze groepskooien worden op verschillende etages \pm 30 hennen en 3 hanen op een bijna volledige roostervloer gehouden. Ook worden volière-/etagesystemen voor het houden van vleeskuikenouderdieren ontwikkeld; deze zijn nog niet in gebruik in de praktijk. Daarnaast zijn op zeer beperkte schaal batterijsystemen in gebruik, waarbij hanen en hennen gescheiden worden gehouden en bevruchting door middel van KI plaats vindt.

Sommige nieuwe vormen van huisvesting die momenteel worden ontwikkeld geven de dieren ten opzichte van het gangbare strooisel/roostersysteem minder ruimte en voorzien niet, of in zeer beperkte mate, in een strooiselruimte.

Conclusie met betrekking tot algemene kenmerken

Het thans gangbare houderijsysteem voor vleeskuikenouderdieren, (rooster/strooisel grondhuisvesting) biedt - behoudens een aantal knelpunten - een voldoende niveau van welzijn en gezondheid in relatie tot huisvesting en verzorging. Het belangrijkste nadeel van het gangbare systeem is de hoge ammoniak-emissie. Het welzijnsniveau in het gangbare systeem kan voor het streefbeeld als uitgangspunt worden genomen, op voorwaarde dat de structurele welzijnsproblemen ten gevolge van de knelpunten tot een aanvaardbaar niveau kunnen worden teruggebracht. Deze knelpunten zijn:

- Voerbeperving/hongergevoelproblematiek

- Uitval
- Beschadiging verenpak en huid bij hennen
- Gezondheidsproblemen gerelateerd aan de hoge infectiedruk

In hoofdstuk 3 zal afzonderlijk worden ingegaan op de streefbeelden ten aanzien van deze knelpunten.

Op de welzijnsaspecten van de nieuwe (milieuvriendelijke) huisvestingssystemen zal in hoofdstuk 4 afzonderlijk worden ingegaan. In dat hoofdstuk zal tevens worden ingegaan op de bezettingsdichtheden, zowel in het traditionele strooisel/roostersysteem, als in de nieuwe (milieuvriendelijke) systemen.

3. Knelpunten in het gangbare strooisel/roostersysteem

3.1 Voerbeperving/hongergevoelproblematiek

Een belangrijk welzijnsprobleem vormt de, bij de huidige dieren noodzakelijke, beperkte voeding. Dit probleem speelt met name in de opfok; tijdens de legperiode hoeft de voerbeperving veel minder stringent te zijn. Bij onbeperkte voeding groeien de dieren veel te hard en worden ze veel te zwaar, waardoor allerlei ernstige gezondheidsproblemen ontstaan en de bevruchting sterk vermindert. Er is aangetoond dat dieren met de in de praktijk gebruikelijke voederbeperking tijdens de opfok bijna 4 keer sterker gemotiveerd zijn om te eten (4 x meer "honger hebben") dan ad lib gevoerde dieren na 72 uur vasten. Daarbij doen zich allerlei gedragsverschijnselen voor (agressie, stereotypieën, verhoogde angst) die duiden op frustratie en verminderd welzijn. Het abnormale gedrag uit zich ook wel in de vorm van 'overdrinken'. In de praktijk wordt de watervoorziening daarom enige tijd na het voeren afgesloten. Dit zou niet leiden tot een extra welzijnsaantasting. Behalve de toename van bepaalde gedragsverschijnselen is ook aangetoond dat bepaalde aan stress gerelateerde bloedparameters hoger zijn in voerbeperving vleeskuikenouderdieren. Met name tijdens de opfok kan gesproken worden van een ernstige mate van chronische honger en een ernstig structureel welzijnsprobleem.

Kennis omtrent de fysiologische oorzaken van deze problemen en mogelijke oplossingen ontbreekt grotendeels. Waarschijnlijk bestaat een relatie met de eenzijdige selectie van vleeskippen op snelle groei en voederconversie. Deze eenzijdige selectie gaat eveneens ten koste van de vitaliteit (zie § 3.2). Aanzetten voor een minder eenzijdige selectie zijn al wel waarneembaar. Enkele fokbedrijven zijn al op de markt met iets langzamer groeiende, maar vitalere foklijnen, waardoor het rendement uiteindelijk gelijk blijft. Of deze ontwikkeling zich zal doorzetten en in hoeverre een verbeterde vitaliteit correleert met een verminderd hongergevoel is nog onduidelijk.

Conclusies en instrumenten met betrekking tot voerbeperving/hongergevoelproblematiek

De hongergevoelproblematiek bij vleeskuikenouderdieren houdt nauw verband met de eenzijdige selectie op snelle groei en lage voederconversie bij vleeskuikens. Het biologische evenwicht van het vleeskuikenouderdier is, evenals dat van het vleeskuiken, verstoord. Alvorens vast te leggen hoe structurele oplossingen kunnen worden geïmplementeerd dient de problematiek van de voederbeperking nader onderzocht te worden. Hierbij moet in de eerste plaats gedacht worden aan onderzoek naar bijstelling van de bij het fokdoel behorende

selectiecriteria. Alleen langs deze weg is - op lange termijn - een structurele oplossing mogelijk. Ondersteunend fundamenteel onderzoek met betrekking tot de regulatie van de voeropname is kan daarbij noodzakelijk zijn, maar mogelijk zijn ook andere meer toepassingsgerichte oplossingen mogelijk.

Vooruitlopend op de hierboven geschetste lange-termijn structurele oplossing kan de hongergevoelproblematiek - op korte en middellange termijn - gedeeltelijk worden opgelost door voerverdunning. Gezien de ernst van de hongergevoelproblematiek en de benodigde tijd (10-15 jaar) voor een structurele oplossing, is het noodzakelijk van deze tussenoplossing gebruik te maken. Onderzoek naar voerverdunning dient zo spoedig mogelijk te worden gestart; voorlichting zal de resultaten van dit onderzoek onder de aandacht van de opfokkers moeten brengen.

Gezien het niveau van onze kennis over de hongergevoelproblematiek kunnen op dit moment kwantitatief geen concrete doelen worden aangegeven. Een streefbeeld wordt dus niet gegeven. Het is echter noodzakelijk om het probleem op lange termijn (10 - 15 jaar) tot een aanvaardbaar niveau terug te brengen. Op basis van het fundamenteel lange termijn onderzoek naar de hongergevoelproblematiek zouden over 5 jaar kwantitatieve doelen vastgelegd dienen te worden. Op dat moment is op basis van onderzoek bekend wat haalbaar is. Implementatie van de onderzoeksresultaten in de fokprogramma's vergt vanaf dat moment nog 5 à 10 jaar. Indien het onderzoekstechnisch mogelijk is deze termijnen te bekorten, is dat vanuit welzijnsoverwegingen zeker gewenst. De fokprogramma's zijn in handen van een beperkt aantal bedrijven die op mondiale schaal opereren. Nederland kan de fokkerijrichting dan ook niet eenzijdig op nationaal niveau aanpassen. Wel kan Nederland een dergelijke ontwikkeling in internationaal kader stimuleren. Bedrijfsleven, onderzoek en overheid zullen daartoe initiatieven moeten nemen.

Het bovengenoemde onderzoek naar het hongergevoel bij vleeskuikenouderdieren zal zoveel mogelijk aansluiten bij het project "Grenzen aan de groei" van de PVE. Naar financiering van het onderzoek bij vleeskuikenouderdieren wordt nog gezocht.

3.2 Uitval

De hoge uitval tijdens de legperiode van vooral hanen, maar ook van hennen, moet vanuit welzijnsoogpunt als een knelpunt worden gezien. De uitval, inclusief uitselecteren, ligt in de praktijk bij de hennen gemiddeld rond de 10 % en bij de hanen rond de 40 %. In enkele onderzoekskoppels op het Spelderholt varieerde de uitval bij de hennen tussen 4,3 en 10,9 % en bij de hanen tussen 16,1 en 34,9 %. De uitval bij de hanen wordt sterk beïnvloed door het uitselecteren van hanen bij teruglopende bevruchting; zonder selectie is de uitval ± 25 %. De achtergronden en oorzaken van deze uitval zijn slechts ten dele bekend.

Bij hennen is het moeilijk specifieke oorzaken aan te wijzen. In de praktijk is in de afgelopen jaren een geleidelijke afname van de vitaliteit, resulterend in toenemende uitval, waar te nemen. De verschillen in uitval tussen koppels, ook van hetzelfde merk en bij dezelfde vermeerderaar, zijn soms groot. Voor de vermeerderaars is dit een groot probleem; met name omdat het resultaat maar ten dele door managementmaatregelen kan worden beïnvloed. De meest waarschijnlijke oorzaak van de toenemende problemen is de eenzijdige fokkerijrichting. Deze behoeft ook om andere redenen (hongergevoelproblematiek)

bijstelling. Aangezien de fokkerijrichting mondiaal wordt bepaald kan Nederland deze niet zomaar aanpassen. Wel kan Nederland in internationaal kader initiatieven nemen om te komen tot bijstelling van de fokkerijrichting.

Ook bij de uitval van hanen speelt de eenzijdige fokkerijrichting waarschijnlijk een belangrijke rol. Door de gedwongen voerbepanking is het moeilijk om de dieren niet in over- of onderconditie te laten komen. Genetisch bepaalde agressie verhoogt de uitval eveneens. Bij hanen is echter ook een specifieke oorzaak van uitval aan te wijzen, namelijk pootproblemen, die door het nemen van managementmaatregelen beïnvloedbaar is. Pootproblemen kunnen verschillende oorzaken hebben, zoals onder andere:

- * Genetische aanleg (er bestaan grote verschillen tussen merken)
- * De kwaliteit van de roosters (latten en kunststofsoorten veroorzaken veel minder problemen dan draadrooster)
- * Onvoldoende leren omgaan met hoogteverschillen in het houderijsysteem tijdens de opfok.

Streefbeeld

Streefbeeld op korte termijn is dat de uitval tijdens de legperiode wegens gezondheidsproblemen van de hanen niet hoger dan 10 % en van de hennen niet hoger dan 5 % mag zijn (N.B. in deze maximale uitval is niet de selectie wegens verminderde vruchtbaarheid inbegrepen). Op lange termijn (15 jaar) is een verdere vermindering van de uitval, zowel bij hanen als bij hennen, tot beneden de 5 % wenselijk. Dit zal moeten worden bereikt door bijstelling van de fokkerijrichting.

Dit streefbeeld is zowel voor hanen als hennen realistisch, maar zeer ambitieus. Zowel op het gebied van de huisvesting en het management als in de fokkerij zijn grote inspanningen vereist om de gestelde doelen te verwezenlijken.

Instrumenten met betrekking tot het verminderen van uitval

Hoewel de oorzaken van uitval complex en multifactorieel zijn, kunnen ten aanzien van één van de belangrijkste oorzaken, namelijk pootproblemen bij hanen, relatief eenvoudig een aantal maatregelen worden getroffen. De hennen zullen hiervan ten dele meeprofiten. Op basis van ervaringen uit de praktijk en het praktijkonderzoek mag ten gevolge van deze maatregelen een aanzienlijke reductie van de uitval worden verwacht. Deze maatregelen zijn:

- * Latten- en kunststofroosters. Voor nieuwbouw en verbouw van vloeren/roosters in bestaande stallen latten- en/of kunststofroosters bij AMvB voorschrijven. Voor bestaande stallen draadroosters bij AMvB verbieden met overgangstermijn gelijk aan een redelijke afschrijvingstermijn (10 jaar).
- * Hoogteverschillen tijdens de opfok. Het is wenselijk om dieren te wennen aan hoogteverschillen in de stal en in het algemeen aan het houderijsysteem van de toekomstige vermeerderaar. Hiervan profiteren zowel hanen als hennen. Slecht geadapteerde dieren geven later veel problemen, zo leggen de hennen bijvoorbeeld veel buitennesteieren. Het aangewezen instrument is voorlichting; welzijn en economisch rendement voor de vermeerderaar werken hier dezelfde kant op. De opfokkers hebben een economisch belang om zo goed mogelijk aan te sluiten bij de wensen van de vermeerderaars.
- * Bijvoeren op de vloer. Een aanbeveling om op de vloer bij te voeren, met name tijdens de opfok. Ook hiervan profiteren zowel hanen als hennen. Deze maatregel bevordert het scharrelgedrag en helpt daarmee mogelijk pootproblemen te voorkomen. Ook kan deze

maatregel helpen bij de bestrijding van de hongergevoelproblematiek. Het aangewezen instrument is voorlichting, mede omdat een wettelijke maatregel moeilijk controleerbaar is.

- * Genetische aanleg. Aanbeveling vanuit het bedrijfsleven om de selectie op vitaliteit bij zowel hanen als hennen sterker mee te nemen in de fokprogramma's. Het grote verschil tussen merken maakt duidelijk dat op dit punt verbetering mogelijk is. De voorlichting zal de voordelen van op bredere basis geselecteerde foklijnen duidelijk naar voren moeten brengen. Bij de selectie van hanen zou eveneens op vermindering van de agressie moeten worden geselecteerd. Deze bijstelling van de selectiecriteria in de fokprogramma's zal voornamelijk op lange termijn effect sorteren.

Daarnaast beveelt de Raad aan om nader onderzoek te laten doen naar de verdere oorzaken van uitval bij hanen en hennen. Op basis van de resultaten van dit onderzoek zouden in een later stadium aanvullende maatregelen, met name verdere bijstelling van de fokkerijrichting, genomen moeten worden.

3.3 Beschadiging verenpak en huid hennen

De mate van beschadiging van het verenpak en de huid bij hennen in de legperiode moet als ongewenst worden gezien. Voor het welzijn moeten de beschadigingen van de huid daarbij als aanzienlijk ernstiger worden beoordeeld dan de beschadigingen aan het verenpak. Er zijn onvoldoende onderzoeksgegevens over de oorzaken van deze beschadigingen; uit onderzoek is niet bekend welk deel door verenpikken en welk deel door paringen wordt veroorzaakt. Uit gegevens van het Spelderholt blijkt dat de hennen met name kaal zijn op borst en buik en op rug, staart en dijbeen. Praktijkervaring leert dat op rug, staart en dijbeen, de plaatsen waarop de haan steunt bij het treden, ook de meeste verwondingen voorkomen. De op deze lichaamsdelen voorkomende beschadigingen van huid en verenpak worden dan ook zeer waarschijnlijk veroorzaakt door paringen. Dit wordt bevestigd door de praktijkobservatie dat de bovengenoemde beschadigingen veel ernstiger van aard zijn wanneer de binnenste/achterste teen en de sporen van de haan niet worden ingekort.

Ten gevolge van de inwerkingtreding van het Ingrepenbesluit zullen bovengenoemde ingrepen (knippen tenen en sporen bij hanen) over 5 jaar worden verboden. Dit maakt het nemen van aanvullende maatregelen om huidbeschadigingen te voorkomen noodzakelijk. De momenteel gebruikelijke ingrepen zijn weliswaar niet afdoende, maar verminderen de ernst van de problematiek wel.

Streefbeeld beschadiging verenpak en huid bij hennen

Streefbeeld is dat huidbeschadigingen bij hennen niet structureel voorkomen, zonder dat daarvoor ingrepen bij de hanen noodzakelijk zijn. Concreet betekent dit dat minder dan 1 % van de dieren aan de slachtlijn wegens huidbeschadigingen mag worden afgekeurd. Om dit streefbeeld te realiseren is nader onderzoek nodig. In eerste instantie dient het uitgangspunt daarbij te zijn dat het Ingrepenbesluit in de huidige vorm onverkort in werking zal treden. Indien een oplossing op korte termijn niet, maar op lange termijn wel haalbaar is, kan worden overwogen de overgangstermijn uit het Ingrepenbesluit te verlengen. Indien nader onderzoek aantoont dat het, zowel op korte termijn als op lange termijn, onmogelijk is ingrepen achterwege te laten, dient de ernst van de ingreep te worden verminderd.

Instrumenten met betrekking tot beschadigingen verenpak en huid bij hennen

Allereerst is, vanwege het Ingrepenbesluit op korte termijn, nader onderzoek nodig, met name naar de wijze waarop huidbeschadigingen ontstaan. Op basis van dit onderzoek zouden binnen 1 à 2 jaar voorstellen moeten worden ontwikkeld voor de verdere aanpak van de problematiek. De voorkeur gaat daarbij uit naar een oplossing die het doen van ingrepen geheel overbodig maakt. Daarbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan een selectie op kleinere sporen en nagels en selectie op agressievermindering bij hanen. Indien het niet mogelijk lijkt om ingrepen geheel achterwege te laten zal de ernst van de ingrepen moeten worden verminderd. Daarbij kan bijvoorbeeld worden gedacht aan het doden van de groeipunt van de nagel met magnetronstraling. Over drie jaar dient een definitieve keus te worden gemaakt voor een bepaalde oplossingsrichting. Op dat moment dient eveneens te worden beslist of eventueel een aanpassing van het Ingrepenbesluit noodzakelijk is. Een dergelijke aanpassing zou bijvoorbeeld kunnen bestaan uit verlenging van de overgangstermijn uit het Ingrepenbesluit, wanneer een structurele oplossing via de fokkerij meer tijd vraagt, of het alsnog toelaten van een minder ernstige ingreep.

3.4 Gezondheidsproblemen gerelateerd aan de hoge infectiedruk

In de vermeerderingssector wordt een uitgebreid entprogramma toegepast. Het is niet ongebruikelijk dat binnen 20 weken tijdens 10 sessies via 5 verschillende applicatiemethoden vaccins worden toegediend. Hoewel hierdoor een goede bescherming wordt bereikt tegen een aantal belangrijke virusziekten (Newcastle Disease (NCD of Pseudovogelpest), Infectieuze Bronchitis (IB), Ziekte van Marek, Ziekte van Gumboro, Infectieuze Laryngotracheïtis (ILT), Pokken-Difterie (PD), e.d.) komen sommige aandoeningen in de praktijk toch regelmatig voor. Behalve positieve effecten heeft vaccinatie soms ook negatieve gevolgen in de vorm van entreacties.

Belangrijk bacteriële aandoeningen bij vleeskuikenouderdieren zijn ondermeer Synovitis (pees- en peesschedeontsteking), Arthritis (veelal Staphylococceen ontsteking van gewrichten) en E.coli infectie. Preventieve maatregelen met betrekking tot deze aandoeningen moeten vooral gezocht worden in een goede bedrijfs- en stalhygiëne. Dit geldt eveneens voor parasitaire aandoeningen zoals luizen en mijten en ook wormen en coccidiose. Bij een groot aantal aandoeningen worden naast specifieke pathogenen ook management en huisvestingsaspecten genoemd als (mede-) veroorzakers. Voorbeelden hiervan zijn staphylococceen infecties van hakgewrichten en zolen.

Bij veel van de hierboven genoemde infectieziekten zijn belangrijke verbeteringen mogelijk; hetzij door vrijwaring, hetzij door beheersing. De mogelijkheden tot preventie zijn geïnventariseerd in het kader van het programma "Diergezondheid in beweging"; een overzicht van de preventiemogelijkheden is te vinden in bijlage 3 (overgenomen van "Diergezondheid in beweging").

Conclusies met betrekking tot gezondheidsproblemen gerelateerd aan de hoge infectiedruk

De infectiedruk bij vleeskuikenouderdieren is hoog. Ondanks intensieve vaccinatieprogramma's komen toch regelmatig klinische infecties voor. Deze infecties en de belasting door de vaccinaties hebben gezamenlijk een dusdanige omvang dat het welzijn daardoor wordt aangetast.

Door toepassing van een ambitieus preventieprogramma, zoals voorgesteld in het programma "Diergezondheid in beweging", kan de infectiedruk in belangrijke mate worden verminderd.

Bij een aantal aandoeningen, zoals NCD, EDS en Pokken Difterie, behoort vrijwaring tot de mogelijkheden. Vaccinatie wordt daarmee overbodig.

Streefbeeld gezondheidsproblemen

De infectiedruk bij vleeskuikenouderdieren is te hoog. De vele vaccinaties en regelmatig optredende klinische infecties vormen een belasting voor de gezondheid en het welzijn. Streefbeeld is een vermindering van de infectiedruk door toepassing van een ambitieus preventieprogramma, zoals voorgesteld in het programma "Diergezondheid in beweging". De Raad is daarbij voorstander van een geïntegreerde aanpak waarbij niet alleen vaccinaties en hygiëne een rol spelen, maar ook verhoging van de natuurlijke weerstand.

Instrumenten

Met betrekking tot de keuze van instrumenten wordt aangesloten bij "Diergezondheid in beweging". Daarbij wordt de kanttekening gemaakt dat meer gebruik zou moeten worden gemaakt van de hierboven omschreven geïntegreerde benadering; met name dient meer inzicht te worden verkregen in de mogelijkheden om de natuurlijke weerstanden te verhogen.

4. Alternatieve huisvestingssystemen

4.1 Batterijkooien

In Nederland worden op zeer beperkte schaal vleeskuikenouderdieren op batterijkooien gehouden. In het buitenland (met name de VS) komt dit systeem al vaker voor. Bij huisvesting op batterijkooien worden, anders dan bij groepskooien (zie § 4.2), hanen en hennen gescheiden gehouden; bevruchting vindt plaats door K.I.

Wanneer de dieren op batterijkooien worden gehouden is het welzijn aanzienlijk slechter dan in het traditionele strooisel/roostersysteem. Het komt er kortweg op neer dat het welzijn van de dieren wordt aangetast door de zeer beperkte bewegingsvrijheid, het ontbreken van een legnest, strooisel en zitstokken. Uit onderzoek bij leghennen is bekend dat één en ander leidt tot onder meer afwijkend gedrag (stereotypieën, beschadigend gedrag, abnormale frequenties en sequenties) en zwakke botten (dit laatste kan leiden tot botbreuk met name bij transport).

De huisvesting van de hanen op batterijkooien levert nog een additioneel probleem op in de vorm van extra pootproblemen (draadroosters). Het is daarom van groot belang andere, vanuit welzijnsoogpunt te prefereren huisvestingssystemen, zodanig te optimaliseren (in termen van (zoö)techniek en milieu) dat geen dringende noodzaak bestaat over te schakelen op batterijhuisvesting.

Drijvende kracht achter de in sommige landen bestaande tendens naar huisvesting op batterij zijn de betere bevruchtingsresultaten met K.I. Bij grondhuisvesting daalt het bevruchtingspercentage in de tweede helft van de legperiode soms te veel; dit treedt niet op in batterijen waar gebruik gemaakt wordt van KI. Om deze daling tegen te gaan worden wel hanen bijgeplaatst c.q. vervangen. Ook door toepassing van gescheiden voeren van hanen en hennen is dit probleem al verminderd maar wellicht zijn nog verbeteringen mogelijk, zodat de neiging om op deze gronden over te schakelen op batterijen en KI kleiner wordt.

Ook zal moeten worden voorkomen dat de hanen zo zwaar worden dat natuurlijke paring moeilijkheden oplevert. Dit zou ook tot keuze voor KI en daarmee kooihuisvesting leiden.

Streefbeeld batterijhuisvesting

Een ontwikkeling waarbij vleeskuikenouderdieren worden gehuisvest op batterijkooien moet worden tegengegaan. De in Nederland bestaande bedrijven mogen voorlopig blijven doorproduceren, maar nieuwe bedrijven moeten niet meer worden toegelaten. Binnen een periode van 10 jaar dienen ook de bestaande bedrijven over te schakelen op een ander huisvestingssysteem.

Instrumenten

Batterijhuisvesting wordt bij AMvB verboden. Bestaande bedrijven dienen binnen een overgangstermijn van 10 jaar over te schakelen op een toegelaten huisvestingssysteem.

4.2 Groepskooien en volièresystemen

Ten gevolge van het op reductie van de ammoniak-emissie gerichte milieubeleid worden momenteel een tweetal nieuwe huisvestingssystemen voor vleeskuikenouderdieren beproefd, namelijk het groepskooiensysteem en het volièresysteem. Ook wordt onderzoek gedaan naar aanpassing van het traditionele strooisel/rooster grondhuisvestingssysteem. Door verwijdering en/of beluchting van de mest wordt geprobeerd de ammoniak-emissie te verminderen. Randvoorwaarden bij de ontwikkeling van deze milieuvriendelijke huisvestingssystemen zijn de rentabiliteit, de arbeidsomstandigheden en het welzijn. Hieronder vindt U een korte beschrijving van bovengenoemde systemen, met een overzicht van de effecten op milieu, rentabiliteit, arbeidsomstandigheden en welzijn (zie tabel 1).

Een recente ontwikkeling zijn de groepskooien (bijvoorbeeld het zogenaamde 'veranda systeem' en de 'commune familie kooi'), waarbij ca. 30 hennen (ca. 10/m²) en 3 hanen worden gehouden in een kooi met een kunststof roosterbodem. De bezetting kan variëren van 8 tot 11 dieren per vierkante meter leefoppervlak, afhankelijk van het feit of het aangehangen legnest al dan niet gedeeltelijk als scharrelbak is ingericht. Momenteel worden ook gekoppelde groepskooien getoetst (met 62 hennen en 7 hanen per gekoppelde kooi).

Vergeleken met het traditionele strooisel/roostersysteem maken groepskooien een grote reductie van de NH₃-emissie mogelijk; de arbeidsomstandigheden verbeteren, maar de investeringen zijn hoog. De effecten op het welzijn zijn nog grotendeels onbekend; met name is onduidelijk of de dieren een normaal scharrel- en stofbadgedrag kunnen vertonen. Op initiatief van de RDA-Werkgroep vleeskuikenouderdieren wordt momenteel bij het Praktijkonderzoek Pluimveehouderij een vergelijkend onderzoek naar scharrel- en stofbadgedrag in het strooisel/ roostersysteem en het verandasysteem uitgevoerd.

Eveneens in ontwikkeling is het volièresysteem voor vleeskuikenouderdieren. Hier zijn in de stal verschillende etages aangebracht, waarover de dieren van niveau kunnen wisselen. De bovenste etages bestaan uit een (latten)rooster, de onderste etage bestaat gedeeltelijk uit strooisel. Bezettingsdichtheden per m² leefoppervlak zijn vergelijkbaar met die in het traditionele systeem.

Het volièresysteem is nog volop in onderzoek en het is moeilijk nu al definitieve uitspraken te doen. Het systeem is, wanneer voldoende strooiselruimte beschikbaar is, in veel opzichten vergelijkbaar met het traditionele strooisel/roostersysteem. De vooruitzichten op een substantiële reductie ($\pm 70\%$) van de NH_3 -emissie zijn goed. De extra investeringskosten zijn echter hoog (zie voor overzicht tabel 1). De voornaamste nog bestaande problemen betreffen de achterblijvende technische resultaten; met name grondeieren zijn een probleem.

Naast bovengenoemde alternatieve huisvestingssystemen wordt nog gewerkt aan aanpassingen van het traditionele strooisel/roostersysteem, met als doel de NH_3 -emissie te verminderen. Het gaat daarbij om systemen met mestbanden onder de beun en systemen met een geperforeerde schijnvloer. In het eerste systeem is een reductie van de NH_3 -emissie met 80 % haalbaar, maar lijken de investeringskosten prohibitief hoog. Bovendien is noodzakelijk onderhoud tijdens de ronde zeer moeilijk uitvoerbaar.

Bij het tweede systeem (geperforeerde schijnvloeren) is de kostenverhoging relatief gering, maar bestaan er technische problemen waardoor de gewenste reductie van de ammoniak-emissie vooralsnog niet kan worden gerealiseerd.

Bezettingsdichtheden in groepskooien, het volièresysteem en het strooisel/roostersysteem

De gebruikelijke bezettingsdichtheid in groepskooien bedraagt momenteel 33 dieren op 2,89 m² roosteroppervlak. Dit is ± 900 cm² roosteroppervlak per dier. Daarbij komt het scharreloppervlak dat beschikbaar is in de aangehangen scharrelkooi; dat bedraagt momenteel ± 125 cm² per dier. Daarmee komt het totale leefoppervlak op 1025 cm² per dier. Verder is er nog ± 7 cm zitstok per dier beschikbaar. De beschikbare ruimte in het legnest is eveneens 125 cm² per dier, maar dit wordt, omdat de dieren er behalve bij het leggen geen gebruik van maken, niet meegeteld als leefoppervlak. In de thans gebruikelijke uitvoeringen is de scharrelruimte bekleed met een speciale rubbermat; eventueel kan deze ruimte worden voorzien van strooisel.

In het volièresysteem is aan totaal leefoppervlak ± 1250 cm² per dier beschikbaar, waarvan ongeveer 550 cm² bestaat uit strooisel.

In het traditionele strooisel/rooster grondhuisvestingssysteem is een tendens waarneembaar naar hogere bezettingsdichtheden. Gemiddeld is de bezettingsdichtheid de afgelopen vijf jaar met 0,1 hen per m² per jaar toegenomen, dat wil zeggen dat het gemiddelde leefoppervlak per dier jaarlijks met ongeveer 20 cm² afnam. Tot voor kort was een leefoppervlak van 1400 cm² per dier normaal. Tegenwoordig is het gemiddelde ongeveer 1300 cm² per dier. Er bestaan met betrekking tot de bezettingsdichtheid grote verschillen tussen afzonderlijke bedrijven. Deze vinden deels hun oorsprong in verschillen in inrichting tussen stallen, met name met betrekking tot het aantal legnesten en de beschikbare voergootlengte per dier. Deels komen de verschillen in bezettingsdichtheid ook voort uit biologische verschillen tussen de dieren. Naast de "klassieke" vleeskuikenouderdieren worden ook zogenaamde minidieren en modernere rassen, zoals "Hybro", die onder andere zijn geselecteerd op efficiëntie in plaats van snelle groei, gehouden. Met name het laatste type dieren is sterk in opkomst. Momenteel bestaat al $\pm 35\%$ van de opgezette koppels uit deze dieren.

Wetenschappelijke gegevens over het benodigde leefoppervlak voor vleeskuikenouderdieren ontbreken. Er kan dus op grond van gezondheids- en welzijnsriteria geen wetenschappelijk gefundeerde uitspraak worden gedaan of de bovengenoemde leefoppervlakten toereikend zijn. De praktijkervaring van de afgelopen periode geeft echter aan dat er geen aanwijzingen zijn

dat de tot voor kort gangbare 1400 cm² per dier tot problemen leidt. Wanneer bij verhoging van de bezettingsdichtheid welzijnsproblemen optreden is onbekend.

Ook over het benodigde strooiseloppervlak zijn geen wetenschappelijke gegevens beschikbaar. Doorgaans bestaat momenteel ongeveer een derde van het leefoppervlak uit strooisel (± 400 cm² per dier). Extrapolatie van gegevens betreffende leghennen zou tot de conclusie leiden dat per dier minimaal 300 cm² strooiseloppervlak beschikbaar dient te zijn.

Conclusies groepskooien en volièresystemen

De conclusie is dat op dit moment geen van de bestaande of in ontwikkeling zijnde systemen aantoonbaar kan voldoen aan de belangrijkste eisen ten aanzien van reductie van de ammoniak-emissie, rentabiliteit, arbeidsomstandigheden en welzijn. Het voornaamste bezwaar tegen het gangbare strooisel/roostersysteem is dat de ammoniak-emissie veel te hoog is; er is binnen dit systeem nog geen technisch/economisch haalbare oplossing gevonden om de emissie voldoende te reduceren. Onderzoek hiernaar is gaande. De groepskooien kunnen vooralsnog niet aantoonbaar voldoen aan de welzijnseisen, met name op het punt van scharrel- en stofbadgedrag. Onderzoek hiernaar is gaande. In het volièresysteem zijn de technische resultaten tot dusverre nog onvoldoende; er worden ook teveel grondeieren geproduceerd. Het systeem voldoet daardoor nog niet ten aanzien van de rentabiliteit en de arbeidsomstandigheden (grondeieren). Ook hier is onderzoek gaande om het systeem te verbeteren.

In de gegeven omstandigheden, waarbij geen enkel systeem in alle opzichten voldoet en de ontwikkeling van de systemen nog volop gaande is, kan de Raad geen definitieve keuze tussen verschillende systemen maken. In plaats daarvan kiest de Raad ervoor om een aantal doelvoorschriften voor welzijn te formuleren waaraan (toekomstige) systemen moeten voldoen. Dit kan richting geven aan de verdere ontwikkelingen. Een probleem hierbij is dat in het verleden maar weinig specifiek welzijnsonderzoek is gedaan aan vleeskuikenouderdieren. Dit betekent dat enkele doelvoorschriften pas concreet kunnen worden ingevuld na afronding van aanvullend welzijnsonderzoek.

Streefbeeld

Het streefbeeld is een huisvestingssysteem waarin gemiddeld genomen hetzelfde niveau van welzijn en gezondheid wordt gerealiseerd als in het gangbare strooisel/roostersysteem, na oplossing van de in hoofdstuk 3 beschreven knelpunten. Daarnaast dient het systeem te kunnen voldoen aan de eisen met betrekking tot de reductie van de NH₃-emissie (70 % reductie in 2000) en dient het een redelijk rendement en redelijke arbeidsomstandigheden te bieden. De verschillende aspecten moeten daarbij op evenwichtige wijze tegen elkaar worden afgewogen. Zwart/wit-keuzes zijn niet acceptabel. Ten aanzien van het welzijn worden een aantal globale voorschriften voorgesteld. De bezettingsdichtheid en het minimaal benodigde strooiseloppervlak kunnen, bij afwezigheid van op basis van welzijnsriteria onderbouwde wetenschappelijke normen, vooralsnog niet wettelijk worden vastgelegd. Eerst is nader onderzoek nodig.

Instrumenten

De onderstaande doelvoorschriften met betrekking tot het welzijn dienen te worden opgenomen in een huisvestings- en verzorgings-AMvB op basis van de Gezondheids- en welzijnswet voor dieren. Nieuwe huisvestingsystemen kunnen worden toegelaten wanneer middels een systeem van preventieve toetsing kan worden aangetoond dat ze aan deze welzijnseisen kunnen voldoen. Dit systeem van preventieve toetsing zou zowel op de GWWD als op de AMvB huisvesting Wet Milieubeheer gebaseerd kunnen zijn.

- Bezettingsdichtheid:** De maximale bezettingsdichtheid dient wettelijk te worden vastgelegd. Bij gebrek aan wetenschappelijk onderbouwde normen zou ervoor gekozen kunnen worden om de thans gangbare situatie tot norm te verheffen. Gezien de complexiteit van de huidige situatie (grote verschillen tussen bedrijven en diertypen) is dat echter onmogelijk. De Raad adviseert derhalve om op basis van gericht onderzoek tot genoemde normen te komen, waarbij het criterium is dat ten gevolge van de bezettingsdichtheid geen onaanvaardbare gedrags- of gezondheidsstoornissen mogen ontstaan. Dit zou op zo kort mogelijke termijn, doch uiterlijk in drie jaar, moeten gebeuren. In de thans op te stellen AMvB zou reeds een voorziening moeten worden getroffen om te zijner tijd die normen (bijvoorbeeld per ministeriële Regeling) vast te stellen.
- Scharrelgedrag:** De dieren dienen normaal scharrelgedrag te kunnen vertonen. Het hiertoe benodigde strooiseloppervlak dient wettelijk te worden vastgelegd, of er dient een andere voorziening met een zelfde oppervlak aanwezig te zijn waarop de dieren aantoonbaar normaal scharrelgedrag vertonen. Voor de vaststelling van het strooiseloppervlak geldt hetzelfde als hierboven is opgemerkt voor de bezettingsdichtheid: gericht onderzoek is nodig om tot normstelling te komen.
- Stofbadgedrag:** De dieren dienen normaal stofbadgedrag te kunnen vertonen. Het hiertoe benodigde strooiseloppervlak dient wettelijk te worden vastgelegd, of er dient een andere voorziening met een zelfde oppervlak aanwezig te zijn waarop de dieren aantoonbaar normaal stofbadgedrag vertonen. Voor de vaststelling van het strooiseloppervlak geldt hetzelfde als hierboven is opgemerkt voor de bezettingsdichtheid: gericht onderzoek is nodig om tot normstelling te komen.
- Roosters:** Alle roosters dienen te zijn vervaardigd van latten of kunststof; draadroosters zijn niet toegestaan (zie eveneens § 3.2). De overgangstermijn voor bestaande systemen met draadroosters is 10 jaar. Bij nieuw- of verbouw dienen de draadroosters te worden vervangen door toegestane roosters.
- Zitstokken:** In alternatieve huisvestingsystemen dienen zitstokken (minimaal 7 cm per dier) aanwezig te zijn of er dient te zijn voorzien in een

verhoogde zit- en rustruimte, bijvoorbeeld een lattenrooster op de hoogste etage van een voliëresysteem.